

УДК 101.1:14

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**Шпачинський І.Л., Войтенко О.В**

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті розглядаються педагогічні погляди Василя Олександровича Сухомлинського на проблему освіти сучасної початкової школи. Розкривається роль індивідуального підходу до кожного учня. Висвітлюється вплив середовища та інших дієвих чинників на формування всебічно розвинутої особистості молодшого школяра у процесі навчальної та виховної роботи. Звертається увага на виняткове значення дитинства в розвитку творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку. Підкреслюється особлива роль педагогічної творчості та майстерності вчителя початкових класів, як необхідного складника успішного розвитку творчої, талановитої особистості в контексті ідей педагога-новатора.

Ключові слова: філософія освіти, гуманістична педагогіка, гармонійний розвиток, методи навчання, індивідуальний підхід, творчість, творча особистість.

Якщо ми готові побачити освіту як процес формування відносин емоціональних та розумних – і до природи, і до іншої людини, – усю філософію можна вважати загальною теорією освіти...

Джон Дьюї

Постановка проблеми. Наразі для багатьох країн світу стало зрозумілим, що лише та країна, яка забезпечить розвиток освіти та зробіть освітній напрямом одним з найпріоритетніших в державній політиці – може претендувати на ключові ролі в світовому співтоваристві. Протягом останніх десятиріч Українська держава розвивається в умовах постійного реформування в усіх сферах суспільства, в тому числі і освіти. Покращення навчально-виховного процесу у школі відбувається з поступовим приходом в наше життя нових технологій. Найголовніше в цьому процесі, за словами В.Г. Кременя, – досягти гармонійного розвитку. Повноцінно це завдання можна вирішити лише в рамках національного виховання, невід'ємною складовою, а інколи і методом якого, є безцінний досвід видатних педагогів минулого. Серед яких особливе місце посідає заслужений учитель УРСР, дійсно «педагог від Бога» Василь Олександрович Сухомлинський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядом проблемних рис української освіти, з філософським підходом до їх пояснення та вирішення, в Україні з часу її незалежності займаються такі автори, як В. Андрущенко, О. Базалук, М. Бойченко, С. Клепко, М. Конох, В. Кремень, В. Лутай, О. Шевченко, А. Ярошенко та ін.

Аналіз наукових праць вітчизняних педагогів, присвячених вивченню педагогічної системи В. О. Сухомлинського, дозволяє простежити загальні тенденції розгляду його педагогічних поглядів та внеску у вітчизняну і світову педагогічну скарбницю.

Аналізу складових педагогічної системи В.О. Сухомлинського, виділенню етапів їх становлення і розвитку присвятили свої праці М.В. Богуславський, Б.Ф. Кваша, В.Г. Кузь, М.І. Мухін, В.Г. Риндак, А. Я. Розенберг, О. В. Сухомлинська та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз науково-методичної літератури дає змогу виділити проблематику досліджень актуальності і практичної реалізації

головних постулатів Василя Олександровича Сухомлинського в сучасній школі, співвіднести різноманітні точки зору науковців до гуманізму як одного з невід'ємних складових ефективною практичної діяльності вчителя на уроці.

Мета статті полягає в розкритті теоретичних основ і шляхів використання практичного досвіду відомого радянського педагога В.О. Сухомлинського в сучасній школі. Для цього важливо вирішити такі завдання: здійснити аналіз педагогічних методів навчання В.О. Сухомлинського та з'ясувати ефективність втілення досвіду В.О. Сухомлинського у навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу. У центрі сучасних технологій навчання і виховання знаходиться особистісно-зорієнтована модель, основною метою якої є індивідуальний розвиток кожного вихованця освітнього закладу. З огляду на це, особливої актуальності набуває спадщина Василя Олександровича Сухомлинського – вченого, філософа, неперевершеного педагога, який опікувався долею дітей. Він глибоко розкрив значення, перш за все, естетичного розвитку, естетичної культури дитини в цілісному процесі формування особистості, показав діалектичний взаємозв'язок між емоційним розвитком, розумовою діяльністю, моральними вчинками; дав ряд цінних рекомендацій щодо застосування різноманітних засобів естетичного впливу на дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Творчість Василя Сухомлинського, починаючи з 1950-х років, привертала увагу не тільки освітан, а й усієї громадськості. Про масштаби вивчення й розповсюдження творчого доробку педагога-новатора свідчать матеріали трьох бібліографічних показників, підготовлені дружиною Ганною Сухомлинською і донькою Ольгою Сухомлинською.

Ще за життя педагога в періодичних виданнях з'явилися публікації, в яких аналізувалися його здобутки. Одні вчені високо оцінювали ці досягнення (О.Т. Губко, Ф.А. Кузнецов, Є.В. Лебедев, А.К. Левшин, С.Л. Соловейчик тощо), інші – висловлювали критичні зауваження (В.В. Кумарін, Б.Т. Лихачов та ін.). У 90-ті роки ХХ ст., за визначенням академіка О.Я. Савченко, сформувався напрям в історії педагогіки – «сухомлиністика», який, спираючись на творчий доробок В.О. Сухомлинського, досліджує і поширює його спадщину, підтримує досвід реалізації й розвиток

його ідей в Україні та за її межами [7, с. 17–22]. Він об'єднав передусім педагогів України, а також Росії, Вірменії, Греції, Китаю, Німеччини та інших країн.

Сьогодні визначено головні ідеї, які розвинув Василь Олександрович у своїх працях:

- любов до дитини;
- розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності і на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований, зрештою, на творчу працю;
- культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття – прекрасного і гармонії;
- формування у дітей «культури бажань» і «культури потреб»;
- розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання та виховання (повага, заохочення, зосередження на позитивному, моральне покарання);
- звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенції, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості;
- розвиток ідей «радість пізнання», тобто емоційного сприйняття процесу навчання;
- демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари, школа для батьків тощо) [8, с. 384]. Наступним кроком є впровадження їх в сучасну педагогічну освіту.

Учені І.А. Добрянський та М.І. Мухін підкреслюють: ні педагоги-практики, ні педагоги-вчені в той час не здійснювали зв'язку між дослідженням теоретичних проблем і практичною роботою окремої школи так, як це зробив В.О. Сухомлинський. «Ніхто не реалізував цього зв'язку на матеріалі одного педагогічного колективу у всій його багатогранності впродовж тривалого часу» [2, с. 157]. Розвиваючи принцип вивчення досвіду та принцип органічного зв'язку людини з середовищем, сформульований представниками « нової школи » і педоцентричного напрямку в педагогіці, В.О. Сухомлинський проводить експеримент з конструювання оптимального навчального закладу, забезпечення оптимальних умов для розвитку кожного вихованця в ньому.

В. Сухомлинський, усю багатогранну спадщину якого пронизують ідеї справжнього гуманізму, звертає увагу на піклування людини про людину, відповідальність людини за людину, відповідальність людини перед суспільством. На його думку, гуманізація зумовлена моральними нормами та цінностями становлення людини в суспільстві – доброзичливим ставленням до людей, колективу, живих істот, суспільства, взаємодопомогою, співучастю, співпрацею, гармонією колективного, культурою людських стосунків і культурою розуміння особою своєї ролі в цих стосунках. Гуманність, за ним, це справедливість, доброзичливість і чуйність, поєднання поваги й довіри до вихованця з розумною й тактовною вимогливістю, яку він вбачав у піклуванні про духовне збагачення вихованця, в допомозі йому самореалізуватися у взаєминах із навколишнім середовищем.

У статті «Людина – найвища цінність» він закликав педагогів кожну грань їхньої педагогічної діяльності відкривати «на тлі головного – поваги людської гідності, піднесення Людини» [9, с. 199].

Він не тільки теоретично обґрунтував необхідність гуманізації освіти і виховання, а і створював умови для вихованців творити добро людям. На думку В. Сухомлинського, найпрекраснішою і найщасливішою є та людина, яка присвятила своє життя піклуванню про щастя інших, яка дбає про інших без розрахунку на похвалу чи винагороду, для якої творення добра стало звичкою. Про себе він говорив: «Що найголовнішого у моєму житті? Без вагань відповідаю: «Любов до дітей»» [5, с. 32].

Як вважав Василь Олександрович Сухомлинський, школа сприяє збереженню самотності та соціальної значущості особистості. Від розвитку школи, забезпечення якості освіти учнів залежить її сьогодення і майбутнє. Школа виконує благородну функцію плекання дитини, сім'ї та соціальної спільноти. «Школа покликана виконувати функцію культурно-освітнього розвитку учнів, батьків та громадськості» [10, с. 66].

Уже з перших днів навчання у «Школі радості» видатний педагог вів дітей на природу, навчав дітей бачити, спостерігати, думати, створював разом з ними куточки краси. Дієвим знаряддям, за допомогою якого він відкривав дітям очі на навколишній світ, було слово. Переживаючи красу побаченого, діти сприймали найтонші відтінки слова, і, водночас, через слово краса природи входила не тільки в їхню свідомість, а й у душу і серце. Такі «подорожі» у природу були першим поштовхом до творчості, адже у дітей з'являлося бажання розповісти про красу, передати свої почуття і переживання.

Щира любов до дітей і справжня педагогічна культура, за Сухомлинським, поняття нерозривні. Він вважав, що вчитель зобов'язаний уміти цінувати дитячу довіру, берегти беззахисність дітей, бути для них втіленням добра і справедливості. Без цих якостей не може бути вчителя.

«Якщо вчитель став другом для дитини, якщо ця дружба осяяна шляхетним потягом, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло. І якщо в школах є такі, що насторожилися, наїжилися, недовірливі, а іноді і злі діти, це лише тому, що вчителі не знайшли підходу до них, не зуміли стати їх товаришами. Виховання без дружби з дитиною можна порівняти з блуканням у сутінках» [1, с. 10].

Василь Олександрович вважав, що у процесі виховання взаємини вчителя й учня відіграють значущу роль. Тому вони повинні бути уважними, доброзичливими та зацікавленими. Саме виходячи з подібних установок у школі Сухомлинського, стали практикуватися спільні походи, твори й читання віршів, слухання «музики» лісу, ріки, полів, повітря. Наприклад, він писав: «Музика є найбільш чудодійним, найбільш тонким засобом залучення до добра, краси та людяності». Саме через подібні моменти формується дорогоцінний досвід спілкування учнів і вчителів.

Учитель у першу чергу, як вважав Сухомлинський, повинен уміти пізнавати духовний світ дитини, розуміти в кожній дитині «особисте». Як писав Сухомлинський: «Немає у світі нічого складнішого й багатішого людської особистості». І саме до особистості звернений педагог у своїй діяльності, тому «вчитель – це не тільки той, хто передає учням знання та вміння, це передусім

той, у кого дитина, як у батька і матері, вчиться жити» – твердить він [11, с. 567]. Особистість учителя він розглянув як наріжний камінь навчання та виховання, а його професійну і педагогічну майстерність пов'язував із рівнем психологічної культури, психолого-педагогічних знань, розмаїттям засобів естетико-психологічного впливу на учнів. Василь Олександрович був переконаний, що вчитель для вихованців може бути одночасно і другом, і наставником. «Ставлення вихованців до особи свого вихователя можна охарактеризувати так: особа вихователя приваблює, захоплює, надихає вихованців цілісністю, красою ідейно-життєвих поглядів, морально-етичних засад. Якщо ви хочете бути могутньою силою, що впливає на колектив, будьте для своїх вихованців, за висловом Тараса Шевченка, апостолом правди і науки, совістю народу» – писав він [6, с. 201].

«Природі дитини властиве прагнення до змін, чергування, поєднання двох, трьох видів трудової діяльності, що мають свої характерні риси, специфіку операцій, умінь» [4, с. 304]. Тому у кожної дитини завжди було кілька захоплень. Талановитий педагог описував, як та сама дитина, яка із захопленням вирощувала рослини на ділянці або в теплиці, доглядала за тваринами, крім того, працювала в гуртку юних техніків або займалася художньою творчістю. І саме така різноманітність у діяльності приносила дитині велике задоволення. В. Сухомлинський наголошував на тому, що дуже важливо, щоб у дитинстві кожна людина на практиці побачила втілення своїх творчих здібностей, оволоділа майстерністю в улюбленій справі та досягла значних успіхів. Почуття гордості, пережите у результаті досягнення успіху в улюбленій справі, — це перша іскра, що «запалює в душі дитини вогник творчого натхнення» [3, с. 253].

На думку В.О. Сухомлинського, щоб стати справжнім вихователем дітей, треба віддати їм

своє серце. Василь Олександрович усе життя вів своїх вихованців за руку від дитинства до юності і зрілості, віддавав їм своє серце. Були хвилини, коли воно стомлювалося. Та, коли в ньому вичерпувалися сили, він поспішав до дітей. Веселе щербатання вливало нові сили в його серце, усмішки народжували нову енергію, їх допитливий погляд будив його думку... У своїх мріях педагог бачив дорогих дітей дорослими людьми, патріотами, з чесним і гарячим серцем, ясним розумом і золотими руками.

«Серце віддаю дітям» – таким має бути вчитель, «серце віддаю іншим» – такими мають бути вихованці. Це розумів Василь Олександрович, це розуміє кожен, хто вмів вибирати головне з його творів.

Висновки і пропозиції. Творча спадщина В.О. Сухомлинського переконує нас у різноманітності педагогічних підходів до формування особистості учня. Нині, у період активних пошуків ефективних методів виховання гуманістичних цінностей, практична діяльність Василя Олександровича є надійним помічником у вирішенні цих важливих завдань.

Отже, філософія освіти видатного педагога є багатопланою, глибокою і сучасною. У своїх працях він постійно звертається до майбутнього й веде з ним діалог. Кожне з наступних поколінь учених і практиків матиме змогу черпати нові ідеї, творчо осмислювати думки вченого, впроваджувати їх у життя школи на всіх етапах її розвитку.

Кожному вчителю початкових класів потрібно вивчати педагогічний досвід В.О. Сухомлинського, щоб у роботі з учнями активно використовувати авторські методи, поєднуючи їх з сучасними засобами навчання на своїх уроках. І робити це не заради самого процесу, а на благо дитини! Тут кожен педагог може йти своєю стежкою до мети. Мета ця – Людина, її вдосконалення і щастя.

Список літератури:

1. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 томах. Том 4. – Київ: Радянська школа. – 1976. – С. 7–390.
2. В.О. Сухомлинський і сучасність: Наук. метод. збірник. – К., 1994. – Вип. 1. – 162 с.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 томах. Том 3. – Київ: Радянська школа. – 1976. – С. 7–279.
4. Паламарчук В.Ф. Уроки мислення у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського і в сучасній школі // В.О. Сухомлинський і сучасність. – Чернігів, 1996. – Вип. 2. – С. 89–98.
5. Василенко В.А. Проблема совершенствования урока в педагогическом наследии В.А. Сухомлинского: [моногр.] / В.А. Василенко. – Кировоград, 1999. – 84 с.
6. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1978. – 263 с.
7. Савченко О.Я. Розвиток творчості школяра – стрижнева проблема творчості В.О. Сухомлинського / О.Я. Савченко // Животворча сила педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. — Донецьк: Витоки, 2011. – С. 17–22.
8. Сухомлинська О.В. Василь Олександрович Сухомлинський — наукова біографія / О.В. Сухомлинська // Укр. пед. в персоналіях: у 2-х т. – К.: Либідь, 2005 – Т. 2. – С. 380–386.
9. Олексик Н. Педагогіка гуманізму в творчості В.О. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – № 5. – С. 197–201.
10. Безлюдна М. Методично-процесуальне забезпечення розвивального навчання в емпіричному досвіді В. Сухомлинського // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 66–67.
11. Сухомлинський В.О. Роль особи вчителя в духовному житті колективу та особистості // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 1. – 654 с.

Шпачинский И.Л., Войтенко Е.В.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ФИЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТВОРЧЕСТВА В.А. СУХОМЛИНСКОГО

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические взгляды Василия Александровича Сухомлинского на проблему образования современной начальной школы. Раскрывается роль индивидуального подхода к каждому ученику. Показывается влияние окружающей среды и других действенных факторов на формирование всесторонне развитой личности младшего школьника в процессе учебной и воспитательной работы. Обращается внимание на исключительное значение детства в развитии творческого потенциала детей младшего школьного возраста. Подчеркивается особая роль педагогического творчества и мастерства учителя начальных классов, как необходимого компонента успешного развития творческой, талантливой личности в контексте идей педагога-новатора.

Ключевые слова: философия образования, гуманная педагогика, методы обучения, индивидуальный подход, творчество, творческая личность.

Shpachynskyy I.L., Voitenko E.V.

Mykolaiv V.O. Sukhomlinsky National University

PHILOSOPHY OF EDUCATION IN THE LIGHT OF CREATIVITY V.O. SUKHOMLINSKY

Summary

The article deals with pedagogical views Vasyl Sukhomlynsky the problem of the formation of the modern elementary school. It reveals the role of the individual approach to every pupil. The influence of the environment and other effective factors on the formation of comprehensively developed person of the younger schoolboy in the course of teaching and educational work. Attention is drawn to the exceptional importance of childhood in the development of the creative potential of young school-age children. It emphasizes the special role of pedagogical creativity and skills of primary school teachers, as a necessary component of the successful development of a creative and talented person in the context of the ideas of the teacher – innovator.

Keywords: philosophy of education, humanistic education, harmonious development, teaching methods, individual approach, creativity, creative person.